

Rajko Muršič

GORAZD MAKAROVICH, SLOVENCİ IN ČAS.

Odnos do časa kot okvir in sestavina vsakdanjega življenja.

Krtina, Ljubljana, 1995, 446 str.

(+ nepaginirani dodatki), il.

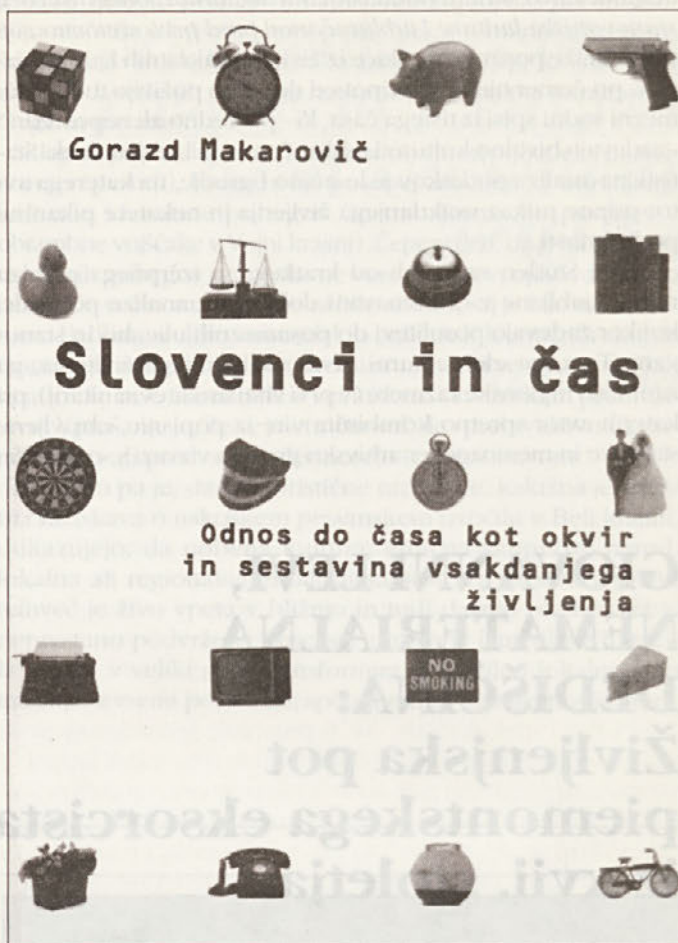
ISBN 961-6174-02-9

Gorazd Makarovič je s svojim delom o času pri Slovencih zaoral ledino na področju, ki se je v zadnjih letih znašlo prav v osišču raziskav v sodobni socialni/kulturni antropologiji. Avtor izhaja iz slovenske etnološke šole, zaznamovane z zgodovinsko metodologijo, ki jo spretno dopolnjuje s klasičnimi kulturnozgodovinskimi pristopi. Pri obravnavi dojemanja časa ga zanima prebivalstvo na Slovenskem v daljšem časovnem loku, vse od časov naselitve Alpskih Slovanov sem. Obravnavanje dojemanja časa pri Slovencih se konča v sedanjosti, saj Gorazd Makarovič v sklepnem delu obsežne knjige obdelala polpreteklo zgodovino in pokaže, kako na posameznikovo "razpolaganje s časom" odločilno vpliva tista družbena sila, ki ima v posesti moč odločanja.

V skladu s predmetno usmeritvijo slovenske etnologije je pomembno, da poskuša Gorazd Makarovič "poslušati" dojetje časa vseh družbenih slojev, ne le vodilnih, čeprav so ti sloji glavni nosilci družbenih sprememb, ki jih prinaša "obvladovanje časa" od visokega srednjega veka naprej. Analiza, ki jo ponuja, se dotika tudi širše antropološke problematike, še posebej glede na neposredno zgledovanje po antropološko-historičnih raziskavah Le Goffa, Dubya in drugih antropološko usmerjenih zgodovinarjev.

Tisto, kar pa še posebej krasi delo Gorazda Makaroviča, je tekoč in berljiv slog ob hkratnem upoštevanju vseh zahtev znanstvenega navajanja virov in literature. Glede na to, da je Gorazd Makarovič med največjimi poznavalci ljudske (in ne samo "ljudske") umetnosti na Slovenskem, ne preseneča, da velik del njegove argumentacije temelji na poznavanju umetniških del, ki so bila doslej le malokrat tako tehtno upoštevana kot materialni vir za razumevanje zgodovine (ne le vsakdanjega življenja). Ravno tako skrbno je obdelal dostopno arhivsko oz. zgodovinsko in raziskovalno (muzejsko) gradivo (ki ga tu in tam dopolnjuje tudi z uporabo ustnih virov, pridobljenih na terenu), tako da nam nekatere podrobnosti iz oddaljenih časov pogosto prikaže s prav plastično prepričljivostjo. Obširno gradivo dokumentira tudi z bogatim slikovnim materialom in faksimili.

Slovenci in čas je pionirsko delo, ki bo - upoštevajoč izčrpen povzetek v angleškem jeziku - odmevalo ne le na Slovenskem, temveč tudi v širšem evropskem prostoru. Kulturni/socialni antropologi se večinoma ukvarjajo s koncepti časa pri manjših, pogosto relativno izoliranih skupnostih, delo Gorazda Makaroviča pa odstira celovit pogled na zgodovino do-

jemanja časa pri prebivalstvu določenega, v glavnem obrobne dela Evrope. To je temeljno delo, je mejnik, brez katerega si skorajda ne moremo predstavljati nadaljnjega razvoja slovenske etnologije, antropologije in historiografije, gotovo pa bo odmevalo tudi v drugih družboslovnih in humanističnih vedah na Slovenskem. In je, nenazadnje, dokaz, da se slovenski etnologi ne ukvarjajo samo s poslikanimi panjskimi končnicami, lectovimi srci in kozolci.

Kljub zelo jasno koncipiranemu konceptu časa, kljub izjemno skrbnemu in izčrpnemu preučevanju virov ter kljub izredni metodološki jasnosti pričujočega dela se ne morem izogniti tudi nekaterim pomislekom, ki so se mi porajali ob branju. Glavni očitek bi bil, da avtor bralca prepelje nekoliko žejnega preko vode, saj obilno gradivo skorajda dobesedno zaduši kakršnokoli poanto pripovedi, v sklepnem delu pa se ta poanta pokaže kot presenetljivo truistična in naivna.

Makarovičevo delo je evropocentristično. Čeprav je v ospredju zanimanja čas pri Slovencih, ne bi bilo odveč tu in tam dodati tudi komparativnih vidikov, s katerimi bi avtor pokušal tudi izven Evrope (sploh pogrešamo upoštevanje novejših anglo-ameriške literature na temo časa). Nič, na primer, ne zvemo o nekoledarskih prazničnih ciklih (kakršen je 52-letni cikel pri Dogonih). Dojetje časa kot koledarja, torej temporalnosti, ujete v mrežo enakih enot, je umetna, kulturna tvorba. Nobene logike - razen astrološke - ni v izbiri dvanajstih oz. štiriindvajsetih ur dnevno, dvanajstih mesecev letno, itd. O tem pri Makaroviču ne zvemo veliko, čeprav večkrat omenja astrologijo. Da to logiko uveljavlja tisti, ki ima moč, je pač truizem, ki velja za vsako družbeno ureditev. Zanimivo je, da se avtor izogne težavam pri računanju z okornimi rim-

skimi številkami, ki so bile za zapisovanje letnic v rabi vse do renesanse. Šele uvedba "arabskih" števil pa je štetje in preračunavanje let bistveno olajšala.

Kljub očitni intenci po antropološki širini avtor pogosto sledi razlagam, po katerih "ljudstvo" ni ustvarjalno, temveč večinoma prevzema kulturne prakse od višjih slojev. To se še posebej jasno kaže pri Makarovičevem obravnavanju prehrane in prehranjevalnih navad, likovne umetnosti, letnih šeg - še najbolj očitno pri pustovanju, ki naj bi bilo na kmetih le posnemanje in prevzemanje predpostnih požrtij plemstva, čeprav je razlaga razvoja te šege bržkone bistveno kompleksnejša.

Čeprav se je avtor hotel izogniti distinkciji med "visoko" in "ljudsko" kulturo, se ji analiza pojmovanja časa na Slovenskem ni mogla izogniti. Res je, da so procesi medkulturnih interakcij tako kompleksni, da jih skorajda ni mogoče adekvatno rekonstruirati, še posebej ne v globalu in v celoti, toda nekatere podrobnejše analize in prikazi potovanja določenih kulturnih elementov od enega sloja k drugemu ostajajo v Makarovičevem delu neživljenjsko enosmerni. V likovni umetnosti (in gradbeništvu ter tehnologiji nasploh) gre večinoma najverjetneje res za prenos sofisticiranega znanja iz višjih (učenihi) slojev na nižje. Toda to ni splošno pravilo. Soodnosnost med kulturami je namreč odvisna od več parametrov, ki jih ni mogoče izničiti z enostavnim razlikovanjem med dominantno in podrejeno plastjo. Na dvorih, na primer, so res kuhale kuharice iz okolice (vasi), toda smer prenašanja kuharskih veščin gotovo ni tekla samo iz gosposke kuhinje v kmečko, ampak tudi nasprotno. Res je, da je bilo zaradi večje izbire artiklov v grajskih kuhinjah mogoče pripraviti veliko več različnih jedi, toda kmetje in kmetice so morali/e v svojo kuharsko veščino vložiti veliko več kreativne moči, da so sploh lahko prebavljali/e "enolično" hrano. Kot

dokaz vzemimo pripravo jedi iz koruze in krompirja, ki so postale zares zanimive šele v trenutku, ko so koruzo in krompir sprejele "množice".

V glasbi, na primer, je soodnos med kulturama (torej "spodnjo" in "zgornjo" oz. zgornjimi) povsem specifičen: "visoka glasha" je zelo redko neposredno vplivala na ljudsko, nasprotnih primerov pa je ogromno. Prav neverjetno je, da Gorazd Makarovič o glasbi (kot tisti kulturni dejavnosti, ki je morda še najbolj bistveno vpeti v čas) piše le posredno, predvsem v zvezi s prostim časom in obredjem. Ne omeni, na primer, izjemno pomebnega dejstva, da je bilo petje (in plesna godba) še v začetku tega stoletja bistveno (ali vsaj opazno) počasnejšega tempa kot danes.

Bralec, ki ni strokovnjak za področje likovnega ustvarjanja, lahko samo občuduje Makarovičovo poznavanje gradiva. Vprašanje časa pa je kompleksna tema, o kateri je le deloma mogoče razmišljati s pomočjo orodij, pripravnih za analizo statične "upodablajoče umetnosti". Iz drobcev, nametanih po besedilu in v dodatkih, na primer, ne zvemo veliko o mehaniki merjenja časa in o njenem vplivu na dožemanje časa v Evropi. Veliko zvemo o zvonjenju in celo petju/klicih mestnih, trških in/ali vaških stražarjev, malo pa zvemo o tem, kaj je pomenila uvedba mehaničnih ur v vsakdanjem življenju Evropejcev in v zahodni kulturi (ali vsaj o tem, kako se je to poznalo na Slovenskem).

Seveda pa navedene pripombe, razmišljanja in ugovori nikakor ne zmanjšujejo pomena celotnega Makarovičevega dela - ne izhajajo iz zavračanja, temveč iz navdušenja. Delo si vsekakor zasluži pozorno branje, saj je med redkimi zgledi, kako je mogoče visoko znanost "prevesti" v razumljiv jezik. Vzemite si čas!